

הרב אברהם י. חבצלת

ירושלים

פסקי מהרי"ח

מסכת ראש השנה

מבוא

רבינו יחזקיה ממאגדיבורג, שבלשון מהרש"ל "נקרא בחבורה מהרי"ח", מגדולי בעלי התוספות שבאשכנז היה. ה"אור זרוע" כותב: "פגעתי בבחור ממלא מקום אבותיו... הרב ר' יחזקיה בן הרב ר' יעקב זצ"ל". מהר"ם מרוטנבורג השיב: "חלילה לי להתיר מה שאסר מורי מהר"ר יחזקיה... ואני איני מתירה כלל עד שיתרפא מהר"ח ואבחנה דברי עמו". פסקיו של רבינו יחזקיה נודעו דרך בעל "הגהות אשרי" המביאם תדיר תחת השם "מהרי"ח" או "פר"י מהרי"ח" וכוונתו שזהו פירוש ר"י שהובא בפסקי מהרי"ח. לפני כמאה שנה תאר ר' חיים בראדי את הפסקים ע"פ כתב יד עתיק שהיה באוצר הספרים של קהילת פראג ומאז אבד. והנה, עם פתיחת שערי הספריות של מזרח אירופה, לפני כעשרים שנה, נמצא גם מטמון זה, במרתפי המוזיאון היהודי של פראג.

משפחת מהרי"ח

רבינו יחזקיה היה נצר למשפחה מיוחסת ומכובדת. אביו, רבינו יעקב ב"ר נחמן, היה הש"צ במאגדיבורג. מנהגיו היו נר לרגליהם של רבני קהילה זו, שהיתה מן הגדולות והחשובות בארץ אשכנז. לימים נקבעו בספרי המנהגים של מהר"א קלוזנער, מהר"א חילדיק והמהרי"ל, ומשם ברמ"א.

מלבד בספרי המנהגים שרדו הוראותיו גם בכתבי יד. באחד מהם מוסר תלמידו בשם "מורי הרב בן יעקב בן הרב ר' נחמן". נראה שהכוונה לרבינו שכן בהמשך אותו חיבור מובא ש"פעם אחת אירע ברית מילה במיידנבורג". בכת"י מוסקבה-גינזבורג מובא ש"בעיר מיידנבורק הנהיג ר' יעקב בן הר' נחמן".

תלמידו של בעל "תרומת הדשן" קיבל ש"רבי אליעזר מטון הוא בן אחותו של מהרי"ח. הר"א מטון הוא רבינו אליעזר ב"ר שלמה, עורך "תוספות טוך" – התוספות שלפנינו. וכמ"ש מהרא"י: "מימי תוספות שאנץ שקצרו מהר"א מטון אנו שותים". הוא מביא את חידושי דודו, רבינו יחזקיה, כמעט בכל מסכת. הזכרות אלו הינם מסימני תוספות טוך. מסתבר שהיה תלמידו. רבינו אליעזר מטון עוד הכיר את זקנו, רבינו יעקב, ובאחת מתשובותיו הוא פוסק ע"פ "מורי הר' זקני". או שר' שלמה, חתנו של רבינו יעקב ממאגדיבורג, התגורר אותה עת בקרבת חמיו, או שהיה גר בצרפת ובנו גלה למקום תורה – ללמוד אצל סבו. בענין זה הארכנו במקום אחר. ראה ירושתנו ספר ב'. כך או כך מסתבר שר' שלמה היה מבוגר מרבינו, גיסו, שכן בנו הספיק ללמוד אצל אביו, ר' יעקב, ואילו רבינו יחזקיה היה בעת פטירת רבינו יעקב "בחור הממלא מקום אבותיו".

תולדותיו

המהר"ם כותב לרבינו: "מה ידעתי ולא תדע... מורי דודי". אופן הקרבה לא נודע ממקור אחר, אבל גם מבחינת סדרהדורות נראה שרבינו היה דור לפני המהר"ם.

כאשר נפטר רבינו יעקב ממידבורק. חלק מאנשי הקהילה נתנו עיניהם בבנו וחלק אחר התנגדו בטענה שהבן, רבינו חזקיהו "עדין לא הגיע למעלות אביו ולחכמתו", רבינו משה ב"ר חסדאי פסק שכיון שהוא "מזומן לרצות בין ישראל לאביהם שבשמים" יש לו למלא מקום אביו. רבינו עמד בקשרים הדוקים עם כל גדולי הדור: רבינו אביגדור הכהן; רבינו יחיאל מפריס; רבינו יהודה הכהן; רבינו אהרון מריגנשבורג; ר' יעקב ב"ר שלמה מקורשאן; ורבי אברהם חילדיק. תשובת רבינו אביגדור נכתבה באחרית ימיו של רבינו, שכן הוא כותב לו: "עכב ענוה תניב בשיבה ושלום ושלוח אחרית ותקוה מורי הגדול הרב רבינו חזקיהו איני כדאי ששלחת לי אמנם כך דעת תלמידך נוטה". המהר"ם כותב באותו ענין: "ואני איני מתירה כלל עד שיתרפא מהר"ר חזקיה" וכנראה שהיה חלוש באותה עת. לפי ספרי הזכ"נ של קהילת בכרך נהרג שם רבינו בשנת ה"א מ"ג. לסיכום רבינו חי ופעל בדורו של רבינו יחיאל מפאריש. ברור מסדר הדורות שלא היה יכול ללמוד אצל ר"י הזקן.¹ עם זאת, תוכן החיבור שלפנינו כולו מתורת הר"י בעל התוספות הוא.

החיבור שלפנינו

החיבור היה נפוץ באשכנז מיד עם כתיבתו, וגדולי הפוסקים הביאוהו: הגהות מיימוניות, המרדכי, תוס' טוך, מהר"ח אור זרוע וחבריהם.² עיקר חשיבותו של החיבור הוא בכך שזה אחד ממקורותיו החשובים לתוספותיו של בן אחרת ותלמידו רבינו אליעזר מטוך. אם כך בכל הש"ס במסכת שלפנינו על אחת כמה וכמה, שכן התוספות שלנו לפסחים תוספות טוך הם, כפי שהוכח זה מכבר וראה למשל שהמובא בספר לקט יושר בשם תוספות טוך נמצא לפנינו מילה במילה. עם זאת לא נדפס מעולם ולכן האחרונים לא השתמשו בו.

מהדורתנו

החיבור נדפס כאן ע"פ כת"י פראג. במסכתות פסחים ור"ה לא מצאתי מקורות נוספים שציטטו ממנו ולפיכך אין עוד עד לנוסח.

בכתב היד שלפנינו חולק החיבור לסימנים. ברור שסימנים אלו לא לחלק יצאו, שכן החלוקה אינה עניינית. נראה שמדובר במעין רמזים שנכתבו על כתה"י, אולי כדי לציין ולהפנות לרשימה אחרת, כמו הרמזים בספר המרדכי ובכמה מהדורות של השו"ע. כאן השארנו את הסימנים במקומם. ייתכן שכאשר יודפס החיבור מחדש עדיף יהיה להשמיטם, למען ירוץ הקורא בו.

1 את פרשת חיי וגדולתו בתורה ערכנו זה מכבר ואין כאן המקום להאריך בזה. ראה: "פסקי מהרי"ח", מוריה כרך יז גליון יא-יב, ירושתנו ספר ב', מכון מורשת אשכנז, תשס"ח, עמ' שיט ואילך. משלח מלכים, פסח תשס"ט.

2 כל אלו חכמי אשכנז. מבין חכמי צרפת, כמו בעל הסמ"ק ורבינו פרץ, לא ראיתי מי שהזכירו.

פסקי מהרי"ח

מסכת ראש השנה

פרק שלישי – ראוהו בית דין

[כה, ב] תתנו. ראוהו ב"ד. כגון שראוהו בלילה דאין יכולין לקדשו על פי ראייתן של לילה¹, ולמחר נמי אין יכולין לקדש על פי אותה ראייה² אלא צריכין על פי ב"ד אחר.³

[כו, א] ובעידי נפשות [אפילו עד הרואה אינו נעשה] דיין. יש חילוק בין עדות החדש לדיני ממונות. [בעדות החדש] דאורייתא עד הרואה נעשה דיין, אבל אם העיד נעשה עד ואינו נעשה דיין.⁴ ובדרכנן כגון קיום שטרות אפילו עד המעיד נעשה דיין. [ובדיני נפשות אפילו עד הרואה אין נעשה דיין]⁵ וה"ה מכה את חברו כדאיתא בפרק החובל (ב"ק צ, ב). פר"י.⁶ אך פרק החובל⁷ כדפיר' שני שרי לדון עשה דווקא בדיני נפשות ולא בחבלה.

תתנו. כל השופרות כשרים חוץ משל פרה דלא⁸ איקרי שופר. אי נמי משום דאין קטיגור נעשה סניגור. אי נמי כיון דקאי גילדי הוו להו כשנים ושלשה שופרות. ולא דמי למניח שופר בתוך שופר⁹ דכיון דזה בתוך זה דרך גלד ראשון ניתוסף גלד שני תחילת¹⁰ שני בתכליתו של ראשון והקול יוצא [דרך כולם]. פר"י.¹¹

[כו, ב] תתית. מצוה של ר"ה ושל יום הכיפורים בכפופין, ושל כל השנה בפשוטין, וכמה¹² דכייף ליה טפי עדיף. (וכיון) [והא] דאמר ר' אבהו (לעיל טז, א) תוקעין בשופר

1 בתוס' כאן הוסיף: דראייה כקבלת עדות ואין מקבלים עדות בלילה. ועי' שפ"א, ותורעק"א למשניות.
2 לכאורה בכת"י זה נשמט בטעות הדומות, והושלם ע"פ הג"א, שהעתיק דברי רבינו כלשונם. ואולי השמטה זו לא בטעות יסודה. בטעם הדין שאין יכולים לקדש ע"פ אותה ראייה נחלקו הראשונים.
3 הובא כלשוננו בהג"א סוף פרק ב'. פסקה זו, שלא כרוב חיבור זה, אינה מתורת הר"י. לכן אינה מסתיימת "פר"י".

4 בתוס' כתובות כא, ב, מביא ב' טעמים לדין דאין עד נעשה דיין, קרא דועמדו שני האנשים לפני ה', ומשום דהוי עדות שאי אתה יכול להזימה. והק' בבית הלוי, ח"ג סי' ו', לטעם השני אמאי בקיה"ח אין עד נעשה דיין, הרי אין כאן כאשר זמם.ותי' דילפינן מ"משפט אחד יהיה לכם" להשוות קיה"ח לשאר עניינים.

5 כתה"י חסר והושלם כאן ע"פ הג"א.

6 כ"ז לשון הגהות אשר"י שם.

7 בהג"א: אך בפירש"י פי' דווקא בדיני נפשות ולא בחבלה.

8 דיבור זה הובא בהג"א ריש פירקין.

9 לקמן כז, ב.

10 בהג"א: שפת שני. וכן בתוס' שלנו. בתוס' הרא"ש: תחילת שני בסוף של ראשון.

11 כ"ה בתור"ה ולא.

12 לכאורה צ"ל: דבר"ה כמה.

של איל כדי שיזכור עקידת יצחק בר"ה, היינו דווקא למצוה אבל מעיקר הדין כולו כשרין חוץ משל פרה. והיכא דלא מצא של איל יוצא בשל יעל או בשל שעיר עזים. אך קשה על זה מתוך כך¹³ בר"ה דאינו יוצא אלא בכפוף. פרי"י.¹⁴

תתיט. צריך שישמע קול¹⁵ התקיעה כשיעורה, אבל שומע תחילת תקיעה או סופה לא יצא ידי חובתו.¹⁶ ואם תוקע אחד בחצוצרות ואחד בשופר יחד יצא בתקיעת שופר דתרי קלי מתרי גברא מישתמעי. מ"מ בתורה לא יקראו שנים.

[כז, א] האידנא מצלינן זה היום תחלת מעשיך, אע"ג דקיימא לן כר' יהושע דאמר בניסן נברא העולם, לפי שהוא תחילת מעשה דין. פרי"י.¹⁷

תתך. שופר שנסדק מצד [אחד ל]אורכו על פני אורכו כולו,¹⁸ וכ"ש¹⁹ דיבק שני שברי שופרות.²⁰ ניקב וסתמו, אם מעכב התקיעה פסול, ואם לאו כשר. ומסקנא דשמעתין והלכה למעשה דשופר שניקב וסתמו במינו וחזר לקולו לכמו שהיה מתחילה קודם שניקב לית דין ולית דין דכשר. אפילו היה מעכב הנקב את התקיעה קודם שנסתם, דכל הקולות כשרים.²¹ ואם לאחר הסתימה מעכב התקיעה פסול,²² ואם לאו²³ כשר, אפילו מעכב הנקב את התקיעה, דכל הקולות כשרין בשופר²⁴. פרי"י. מיהו צ"ע דדילמא²⁵ הילכתא כר"נ דאמר במינו אפילו מעכב התקיעה כשר.²⁶

13 כוונתו למש"כ בתוס' שלנו, ד"ה של יעל, בסוף הדיבור, ע"ש.

14 באגודה בשם ר"י: ואם לא מצא יביא של שעיר עזים, ובלבד שיהא כפוף. מבואר שפסק ר"י כמש"כ בתוס' שלנו, סד"ה של יעל, וז"ל, דאינו יוצא אלא בכפוף, פי' דצריך להיות כפוף אי לא לא [יצא]. ונראה שכ"פ הרמב"ם בריש הלכות שופר. אכן ברא"ש כאן ובטור וב"י סי' תקפו משמע שכפוף אינו מעכב. ונראה שכך שיטת הריטב"א כאן. במשך חכמה פר' אמור ד"ה זכרון, העלה שדין זה דווקא בגבולין, אבל במקדש, מקום בו צבור אפרו של יצחק ובו נעקד, כל כמה דפשיט טפי עדיף.

15 כך הובא גם במרדכי סי' תשיא. בהג"א: כל התקיעה. וכ"מ מהמשך דברי רבינו.

16 מבואר דיש לשמוע התקיעה מתחילתה עד סופה. ואולי אפשר לדחוק ולהוסיף כאן: [אם אין באותו חלק ששמע שיעור תקיעה] לא יצא ידי חובתו. וכמש"כ הטור כאן ס"ס תקפו.

17 הובא כלשונו בהג"א לסי' א'.

18 מבואר דדווקא כולו אבל נסדק רובו כשר. עב"י סי' תקפו ס"ח. וכ"כ בא"ר שם.

19 באגודה: פיר"י דגרע מדיבק שיברי שופרות.

20 הובא במרדכי סי' תשיג בשם ר"י, וכאן מקורו. שם סיים: וזו ואין צריך לומר זו קתני. בביאור מחלוקת רש"י ותוס' עי' בריטב"א שפסול דיבק ב' שברי שופרות הוא משום דהוי ב' שופרות, כמש"כ הרמב"ן בדרשה לר"ה, ואיירי דבכל שבר יש שיעור שופר.

21 ירושלמי פ"ג ה"ו.

22 כ"ה במרדכי. בתוס' שלנו ליתא.

23 ר"ל ואם לא סתמו.

24 בסוגיין ע"ב.

25 במרדכי כאן: דיש לומר דהלכה כר' נתן.

26 כ"פ ר"ח, הרא"ש ועו"ר, וכ"כ בטור בשם ר"י.

[כז, ב] תתכא. ארוך וקצרו, גררו והעמידו על גלדו²⁷ שמניח פיו ושלא במקום הנחה דהיינו מבחוץ כשר. אך קשה דהיינו ציפהו מבחוץ בסיפא, דאין לפרש שלא במקום הנחה ציפה דהיינו בעובי ראשו האחד לצד הרחב, דהא אמרינן בסמוך הוסיף עליו כל שהוא בין במינו בין שאינו במינו פסול. והיינו יכולין לפרש דהתם כשאין בין הכל אלא כשיעור שופר. פר"י.²⁸ ציפהו זהב מבפנים פסול מבחוץ אם נשתנה הקול פסול ואם לאו כשר.

תתכב. נתן שופר בתוך שופר אם קול פנימי שמע יצא. קול חיצון שמע שהקול יצא באויר שבין חיצון ובין פנימי דהיינו ג' או ב' שופרות. כפר"י.²⁹

תתכג. הפכו ותקע בו לא יצא. לא תימא דאפכיה ככתון, אלא שהרחיב את הקצר וקיצר הרחב פסול. נסדק לרוחבו פסול, ואם נשתייר בו ממקום הסדק עד מקום הנחת הפה [כשיעור] כשר. אבל כשנסדק לאורכו לא. (תתכד). תני אם נשתייר דלא פסיל אלא א"כ נסדק כל אותו צד מראשו ועד סופו. פר"י.

תתכה. ומהו הוי כדי שיעור, כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן. קדדו בתוך לנאותו כשר דמין במינו אינו חוצץ.

תתכו. התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך החבית, אם קול השופר שמע יצא, אם הברה שמע לא יצא. והעומדים לתוך הבור שומעין לעולם קול השופר. שמע מקצת תקיעה בבור ומקצת חוץ לבור כגון תוקע ועולה לנפשיה [יצא] דלדידיה שמע בכל התקיעות קול השופר.

תתכז. היה עומד³⁰ מאחורי בית הכנסת או שהיה יושב בביתו ושמע קול השופר³¹ או קול מגילה אם כיון לבו יצא, ואם לאו לא יצא. והא דאמרינן בפרק כל גגות (עירובין צב, ב) ציבור בגדולה ושליח ציבור בקטנה לא יצאו ידי חובתן, התם מיירי שאין עשרה עם שליח ציבור, דאין אותן שבחוץ מצטרפין עמו. וההיא דמן אגף ולפנים כלפנים ולחוץ כלחוץ (פסחים פה, ב), ההיא לענות עם הציבור קדושה וברכו, יהא שמיה רבה, דאמרינן (ברכות כא, ב) כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה,³² ובהא קיימא לן כר' יהושע דאמר מחיצה

27 בהמשך יש שורה "ציפהו זהב" וכו'. נראה שכאן מקומה.

28 בתוס' סיים: ודוחק.

29 הובא במדכ"י ס' תשיד. וכ"ה בתוד"ה אם ובשר.

30 במשנה לפנינו: היה עובר. בירושלמי כאן: לא אמר אלא וכן מי שהיה עובר הא אם עמד חזקה כיון. ע"כ.

31 לא נתבאר כאן באילו תקיעות איירי מתני' דהכא. והנה, האחרונים ביארו בסוגיין שיש שני חיובים בתקיעת שופר, חיוב על הציבור לתקוע על סדר הברכות וחיוב על היחיד לשמוע תקי"ש. כאן משמע לכאורה שבכל תקיעה ששמע יצא י"ח. ועי' בהערות להלן.

32 בתוס' שלנו סיים: אבל בתקיעה ומגילה מודו. ולכאורה כוונתם דמודו משום שבתקיעה ומגילה אין צריך

של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים, ויכולין לענות עם הציבור אפילו אותם שבחוקן. פר"י.³³

תתכח. שופר של עולה ושל שלמים יצא כרבא דאמר מצות ליהנות ניתנו.

תתכט. שופר³⁴ של ע"ז לא יתקע ואם תקע בו לא יצא.³⁵ היינו ע"ז דישאל³⁶ שאין לה ביטול אלא שריפה, דכתיב. אבל ע"ז של גוי, דיש ביטול, יצא. וכגון שהגביה על מנת שלא לזכות בו, שאם יגביה קנייה ואין לה ביטול. והתם³⁷ מפרש ר"ת דאפילו ע"ז של גוי אלא לאחר ביטול לכתחילה לא יטול ואם נטל יצא. וכגון שנתבטל מערב י"ט, אבל [ביום טוב] בעיא בפרק כל הצלמים היא (ע"ז, מא, א), אי יש דחוי אצל מצות ולא איפשיט. פר"י.

תתל. המודר³⁸ הנאה מחבירו מותר לתקוע לו בשופר של מצוה. והמודר הנאה מן השופר מותר לתקוע לו³⁹ תקיעת מצוה. בפרק ארבעה נדרים (טז, ב) מסיק רבא, אמר רבא הנאת סוכה עלי שרי בין בלשון נדר בין בלשון מצוה, דמצות לאו ליהנות ניתנו. אבל אם אמר ישיבת סוכה עלי, בלשון קונם שלא אשב בסוכה אסור לישב בסוכה. דבאיזה לשון שיאמר קונם נמצא דמיתסר חפצא עליה לכך אסור [דאין] הסוכה משועבד לו. אבל אמר שבועה שלא אשב בסוכה או אמר ישיבת סוכה עלי בשבועה הכל חשיב אסר עצמו מן חפצא וכיון שהוא משועבד לא מצי אסיר ליה. נראה דה"ה גבי שופר אי אמר תקיעת שופר עלי קונם אסור לתקוע אם לא נהנה, משום דגבי סוכה בלאו [מצות] ישיבת סוכה נהנה, אבל בשופר אי לאו מצוה אין הנאה בתקיעה דאינו מתכוין לשיר. פר"י.⁴⁰

תתלא. וכן המודר הנאה מן המעייץ טובל בו טבילה של מצוה בימות הגשמים שאין בו אלא הנאת מצוה, אבל לא בימות החמה דאיכא נמי הנאת הגוף. פרש"י. (תתלב). כפאוהו פרסיים ואכל מצה, או תקע לשיר יצא דמצות (לאו ליהנות ניתנו)⁴¹ אין צריכות כוונה.

דווקא עשרה. [הראשונים בסוגיין, הרשב"א הריטב"א הר"ן ועו"ר, הקשו ממגילה שלא בזמנה דלא בעינן י', ע"ש. לתירוצם א"ש גם תקי"ש. אולם, קושייתם על חיוב לשמוע תקי"ש צ"ב שהרי בזה לא בעי י', ואמאי לא הקשו מתקיעה על סדר הברכות דבעי י'.]

33 דברי רבינו הובאו כלשונם במרדכי סי' תשט"ו ובהג"א לסי' יא.

34 דברי רבינו הובאו כלשונם במרדכי סי' תשט"ז.

35 כ"ה בחולין פט, א. במכילתין: יצא.

36 תוס' חולין שם ד"ה והתניא.

37 שיטת ר"ת הובאה בתוס' חולין שם, ובסוכה לב, א, ד"ה באשירה.

38 פיסקה זו הובאה כולה במרדכי סי' תשיז ובהג"א לסי' י'.

39 כך גרס הרי"ף. לפנינו: בו. בב"י סי' תקפו ובחי' הגר"ט, גיטין סי' עז, ביארו למאי נפק"מ בין שתי הגירסאות.

40 כע"ז חידש גם באו"ז, הלכות ר"ה סי' רס.

41 נראה דכצ"ל. טעם ההשוואה לכפאוהו פרסיים, ולא לאכל מצה בלא כוונה, כתב בית הלוי (סה"ז אש

[כח, ב] ודווקא מנבח נבוחי לא יצא דהיינו שלא נתכוון לתקוע כשיעור תקיעות המפורשים במתניתין (לקמן כג, ב) דעלתה לו תקיעה. אבל אם לא תקיעה כשיעור אפילו נתכוון לא יצא. פ"י.

תתלג. הישן⁴² בשמיני בסוכה אינו עובר בבל תוסיף⁴³ דמצות לא⁴⁴ בעי כוונה⁴⁵, דבל תוסיף לא שייך במה שעושים מצוה פעמיים⁴⁶ כגון⁴⁷ ברכת כהנים אפילו מברכים כמה פעמים ביום לציבור ולמחר אין זה בל תוסיף⁴⁸. וכגון הניתנין במתנה אחת אם נתן כמה פעמים במקום אחד אין זה בל תוסיף אלא א"כ נותן במקום [אחר]. וכן בהדס וערבה אין זה בל תוסיף. ואפילו למ"ד צריך אגד (אחד), אלא א"כ מוסיף דבר אחר. [ותימה ד]א"כ לפירוש זה⁴⁹ אם מוסיף כמה חוטין בציצית אינו עובר בבל תוסיף. פ"י.

תתלד. וכהן שעלה לדוכן פעם אחת בי"ט שוב אינו עובר בעשה דאמור להם⁵⁰, ואי בעי לא מברך, ואפילו מיתרמי ציבור אחרני. פ"י.

[כט, א] תתלה. א"ל ר' זירא לשמעיה איכוין ותקע דסבר משמיע בעי כוונה לאפוקי בשמיעתו ידי חובתו. אבל אם אינו יכול להוציא עצמו לא יצא השומע ידי חובתו. ומסיקנא דתנאי היא.

(תמיד), שבאלו – תקע לשיר וכפאוהו פרסיים – חשיב מתכוין לדבר אחר.

42 בעניין כללי ב"ת והמסתעף עי' צרור המור, י-ם תשס"ו.

43 כ"מ בגמ'. והטעם – עי' רש"י עירובין צו, א, ד"ה עוד הישן. אכן, הב"ח בריש הלכות סוכה חידש שבסוכה לכו"ע בעי כוונה, דכתיב למען ידעו דורותיכם. אפשר דלפי"ז כאן לא יעבור על בל תוסיף.

44 פסק כרבה ורבא בסוגיין. ואף רבי זירא דאמר לשמעיה איכוין ותקע לי, אפשר שאמר לכוין לשם קול שופר ולא דווקא למצוות תקיעת שופר. עי' רשב"א וריטב"א כאן. ומ"מ השו"ע בסי' ס' ס"ד פסק מצוות צריכות כוונה.

45 כ"ה בכתה"י. נראה דכוונת רבינו לפירש"י עירובין שם: שלא בזמנו בלא כוונה לאו תוספת היא.

46 דלא כשיטת התוס' בחגיגה ז, א, ד"ה ר"י שכתבו דשייך ב"ת גם כשעושה מצוה פעמיים. וכ"מ ברמב"ם פ"ז מהלכות לולב ה"ז. וע"ש בהגמ"י. וע"ע מהר"ם שיק, או"ח ס' לא, אבי עזרי פ"ב מהלכות ממרים ה"ט, והאחרונים שצוינו שם, בביאור מח' הרמב"ם ותוס'.

47 מבואר דאין חילוק בין הכופל מצוה פעמיים בזמן חיוב המצוה, כמו ברכת כהנים, מתנות, ציצית ולולב, לבין הכופל שלא בזמן המצוה, כמו הישן בסוכה בליל ח'. ודלא כמ"ש אגרות משה, או"ח ח"ב ס' ס', וז"ל, מה ששאלת כשהציבור מקדימין להתפלל מעריב אם יקרא עמהם ק"ש וכו', כיון שהוא קודם הזמן אין צורך שיכוין שלא לצאת... דאף שכתבו התוס' דאין שייך בל תוסיף כשעושה המצוה ב' פעמים... וכדחזינן בשמיני שיושבים בסוכה. עכ"ל האגר"מ. ע"ש ולפי"ז לא בזמן המצוה לא שייך בל תוסיף.

48 הרשב"א והריטב"א, לעיל טז, א, הקשו איך תוקעים גם במיושב הרי עוברים על ב"ת. ותירצו שכתקנת חכמים לא שייך בל תוסיף. הרי שהבינו שעושה מצוה ב' פעמים עובר בב"ת.

49 מנח"ה תנ"ד הקשה על פ"י.

50 בתוס' שלנו: שוב אינו עובר... כל היום.

תתלו. טומטום חייב בתקיעת שופר דספק איש או אשה הוא, אבל אינו מוציא אחרים ידי חובתן. (תתלז). אנדרוגינוס מוציא אנדרוגינוס אחר דכולהו הוו או זכרים או נקבות.⁵¹ ומי שחציו עבד וחציו בן חורין אפילו עצמו אינו מוציא⁵² דלא אתיא צד עבדות ומוציא צד חירות.

כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא דהא כל ישראל ערבים זה לזה, חוץ מברכת היין וברכת הלחם שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא. וכן כל הברכות שאינן חייב אלא א"כ נהנה כגון פירות וכיוצא בהן, ואי בעי לא נהנה, ואי איפשר בלא ברכה, אע"פ שאינו מוציא יצא.⁵³

תתלח. ולא יפרוס אדם פרוסה לאורחים אלא א"כ אוכל עמהם. אבל פורס לבניו ולבני בניו כדי לחבבן במצות. בהלל ובמגילה אע"פ שיצא מוציא.

הדרן עלך [פרק רביעי יום טוב]

[לא, א] תתלט. הזי"ו ל"ך.⁵⁴ האזינו, זכור, ירכיבהו, וירא, כך כתוב בספרי[ם], וכן בפירוש הקונטרס, וכן מנהג. ובמסכת סופרים (פי"ב ה"ח) לך,⁵⁵ לו, כי. כדרך שחולקין במקדש כך חולקין בבית הכנסת. ושביעי קורין מסוף השירה עד סוף כל הפרשה כולה.⁵⁶

[לא, ב] (תתמ). ההיא איתתא דמטיא גיטא לב"ד קמי דאמימר,⁵⁷ אזל אמימר למחוזא לא אזלא בתריה.⁵⁸ כתב אמימר פיתחא עלה משום דעבד ליה לאיש מלוה. (תתמא). גר שנתגייר בימים האלו אין לו להפריש רובע לקינו מפני התקלה.⁵⁹ (תתמב). הקדש

51 כ"פ הרמב"ם פ"ב ה"ב וטוש"ע סי' תקפט ס"ד, ודלא כראב"ד שם.

52 מבואר דאף תוס' פסק כר"נ, וכמש"כ הרמב"ם והשו"ע.

53 אולי צ"ל: אם לא יצא מוציא.

54 דיבור זה כולו הובא בהג"א לסי' א'.

55 לפנינו: וישמן לו כי. בשו"ת דבר אברהם, ח"א סי' לו, העלה שאין מחלוקת בין הראשונים ובין גמ' דידן למסכת סופרים, וכל שהתחיל הלוי לשיר בהזיו לך שפיר. וא"כ ה"ה בקריאת התורה בבית הכנסת. לפי"ז אף אפשר להוסיף קרואים. מהמשך הדברים משמע דרבינו לא ס"ל כן.

56 טוש"ע או"ח תכ"ח ס"ה ומג"א שם ס"ז.

57 לפנינו: דאזמנה לדינא קמיה דאמימר. פירוש זה, דמטיא גיטא, לא מצאתי בראשונים. בהמשך הגמ' משמע דלא איירי בגט. אכן בפירוש ר"ח כתב וז"ל, זולתי עידי החודש הולכים לכל מקום שהוא בית דין שם וכגון דהיא איתתא...". משמע שגם בגט היה עליה ללכת אחרי אמימר.

58 משמע שרבינו פסק כאמימר. וכ"פ הרמ"א בחו"מ סי' יא. ודלא כרמב"ם והטור שלא הביאוהו, וכמו שביאר הכפות תמרים ביום תרועה בדעתם. ע"ש בפתחי תשובה ס"ב.

59 מימרא דרשב"א. וכן פסק הרמב"ם פי"ג מהלכות איסורי ביאה ה"ה. ואת הקרבן – יביא כאשר יבנה ביהמ"ק בבי"א. והוסיף האבני נזר, יו"ד ח"ב סי' שדמ, שקרבן אינו מעכב הגירות. וכע"ז העלה באבן האזל, פ"א ממעה"ק ה"ו. וע"ע חזו"א קדשים, כריתות, ליקוטים לדף ח' ע"ב. בחי' הרד"ל, כריתות שם, הקשה הרי בזה"ז נמי איכא דין הקרבת קרבנות. המעכב היחיד שבגללו לא מקריבים הוא שאין כהן

שוה⁶⁰ (פרוטה) [מנה] שחיללו על שוה פרוטה [מחולל] אפילו לכתחילה בזמן הזה. יש להסתפק א"כ ה"ה בנטע רבעי. (תתמג). מיהו בה"ג ובשאלות דרב אחאי (קדושים סי' ק') פסקו דבמעשר שני ובנטע⁶¹ רבעי נמי יכול לחלל שוה (פרוטה) [מנה] על שוה פרוטה. פרי"י.

[לב, א] תתמד. סדר ברכות אומ' אבות [וגבורות] וקדושת השם, וכולל יחד מלכיות עם קדושת היום ותוקע, [זכרונות ושופרות], ואומר עבודה והודאה ברכת כהנים, דהיינו כמו שאנו עושים. וקימא לן כר' יוחנן בן זכאי⁶² דאמר אין פוחתין מז' מלכיות ומשבע זכרונות ושבע שופרות. ואנן קיימא לן שלש שלש יצא. דהיינו אחד בתורה אחד בנביאים ואחד בכתובים יצא. כך הוא במסקנא וכן הלכה.⁶³

[לב, ב] והמשלים בתורה הרי זה משובח. וכן היה עושין במוסף... דזריזים מקדימין למצות. משום דסומא הוה. כדאיתא בירושלמי. פרי"י.

תתמה. שופר של ר"ה אין מקנחין עמו הרגל⁶⁴, ולא עולין עמו באילן, ואע"ג דאיסורים דרבנן לא דחינן ליה משום תקיעת שופר. אבל נותן לתוכן מים לצחצחון, אבל מי רגלים אסור מפני הכבוד.

[לג, א] תתמו. אין⁶⁵ מעכבים את התינוקות מלתקוע והנשים מעכבין. אבל קיימא לן כר' יוסי⁶⁶ דנשים נמי אין מעכבין דנשים סומכות רשות. אם רוצות לברך מברכין, ואין בו משום ברכה לבטלה, דהא דדרשין ב"פ דתמורה (ד, א) את ה' תירה שלא להוציא שם שמים לבטלה, היינו בלא ברכה, כי מברך ברכה שאינה צריכה לא הוי אלא מדרבנן. וראיה מסומא דמברך על המצות אפילו לר' יהודה [דאמר] סומא פטור מכל מצות שבתורה. [אמנם] יש לחלק⁶⁷ סומא מדרבנן מיהא חייב ויכול לומר אקב"ו מלא תסור. אבל [נשים במצוות

מיוחס, א"כ יש מ"מ להפריש. אמנם בשו"ת בנין ציון סי' א' הוכיח שבזה"ז אין דין הקרבת קרבנות כלל.

60 לכאורה העיקר חסר מן הספר. עי' בתוד"ה וביקש.

61 בהג"א: ובכרם רבעי. וכן בתוס' שלנו. וכ"מ מלשון השאלות שם.

62 לפנינו: בן נורי.

63 כ"פ הטור סי' תקצא ס"ד.

64 לפנינו: אין מפקחין עליו את הגל.

65 מכאן ואילך הובא במדכי סי' תשכ. ובהג"א סי' ד'.

66 כ"פ ר"ת. הו"ד בתוד"ה הא.

67 כ"ה בתוס' שלפנינו ובספר הישר לר"ת סי' סד אות ה'. בגדר חילוק זה האריכו האחרונים. בקובץ שיעורים, קידושין סי' קמב, הביא שיטת הרמב"ן שגם בחו"ל יש ציווי לקיים כל המצוות אלא שטעמי המצוות ליתא. וכן מבואר ברש"י פר' עקב פ"א פס' יח, וז"ל, אף לאחר שתגלו הוו מצויינים במצוות, הניחו תפילין עשו מזוזות, כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו. ע"כ. ר"ל דבחול"ל יש רק ציווי ובא"י יש גם טעמי מצוות.

עפ"ז ביאר מדוע אצל האבות הק' היה חילוק בין א"י לחו"ל. שהרי אע"פ שלא נצטוו קיימו, שכן ידעו טעמי המצוות. מכיוון שבחו"ל אין טעמי מצוות, וציווי אכתי לא הוה, לא קיימו מצוות בחו"ל.

עשה] דזמן גרמא אפילו מדרבנן לא מחייבי, כדמפרש פרק מי שמתו (ברכות כ, ב). ומקטן המברך ברכת זימון⁶⁸ אין ראייה לנשים, דהוא יבא לידי חיוב וחייב לחנכן, ואינן מוזהרין על לא תשא. פר"י.

קטן שהגיע לחינוך אין מעכבין לו מלתקוע אפילו בשבת. אבל לא אמרינן להו תקעו כיון דאיכא איסורא דרבנן. ומ"מ לא מחייב להפריש כיון דאי לא שבת הוה מצות היום בשופר. וקטן שלא הגיע לחינוך מתעסקין, כלומר שרי להתעסק. אע"ג דכתיב ביבמות (קיד, א) דאף איסורא דרבנן לא ספינן ליה בידים, מ"מ שרי הכא להתעסק בו לתקוע כיון דזימנן רוצה לכבודי בתקיעת שופר⁶⁹ לא דמי לשאר איסורים. פר"י.

[לג, ב] תתמו. שיעור תקיעה כתרועה. ושיעור תרועה כג' יבבות. פירש בקונטרס ג' קולות כל שהן. ואתקין ר' אבהו בקיסרי קשר"ק קשר"ק קר"ק משום דמספקי (לר"י) [ליה] אי גנוחי גנח כדרך החולים המאריכין בגניחות לעשות. או יילולי ייליל שאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים ותכופין זה לזה, אז צריך לעשות קר"ק או שעשה שניהם גניחה וילילה וצריך לעשות קשר"ק. ונראה⁷⁰ דצריך להאריך בתקיעת קשר"ק יותר מבתקיעה של קשר"ק דהא עבדינן משום ספיקא דגנוחי ויילולי הויא להו כולהו שברים לתרועה היא תרועה, אמרינן שיעור תרועה בתקיעה. וכן תקיעה של קשר"ק צריך להאריך יותר משל קר"ק. ואם בכולהו מאריך מכשיעור אין לחוש, דיכול להאריך כמה שירצה. וגם אין לחוש אם עשה ד' וה' שברים. וצריך להיזהר בשברים שלא יהא מאריך על כל אחד ואחד בפני עצמו כג' יבבות, דא"כ הויא להו תקיעה. וריב"א והר"י בן רבנו מאיר מפרש יבבא ג' של כל שהוא, נמצאת תרועה כג' שברים שיש תקיעות שלש. ולפי זה אין לחוש אם מאריך קצת בשברים. וצריך למשוך בתקיעה כשיעור זה, ומשך קצת בשברים לא קיים מצוה לא זה ולא זה לא כמר ולא כמר. ר"ח פירש דעכשיו נהגו לתקוע בשיבה לאחר קריאת התורה ג' קשר"ק ג' קשר"ק וג' קר"ק. ובתפילה תוקעין אמלכיות קשר"ק, אזכרונות קשר"ק, אשופרות קר"ק.⁷¹ ולפי סוגית התלמוד היה (כמ"ד) [ראוי] לתקוע גם (בעיירות) במלכיות קשר"ק קשר"ק קר"ק, וכן אזכרונות וכן אשופרות, לאפוקי מספיקא דר' אבהו. וכן משמע בערוך ערך ערב (א) שהיו עושין ל' קולות דמחמרי כר"י ועבדי ל' כדיתבי ול' בלחש ול' על הפרק כנגד מאה פעיות דפעתא אימיה דסיסרא, ואילו י' כשנגמרו כל תקיעות מאי מיתבעי למיהוי תשר"ת תש"ת תר"ת והם ק'. ור"ת הנהיג לתקוע קשר"ק בין

והקשה בקובץ שיעורים שם, לפי זה מי שאינו מצווה, כגון נשים, איך יברכו בחו"ל. ועוד, רב יוסף בחו"ל היה, ואם אינו מצווה אמאי קיים. ע"ש. לפי המבואר כאן אפשר ל' דיש חילוק בין סומא לנשים. ובקו"ש שם תי' דבמצוות עשה שהזמן גרמן נצטוו גם נשים, בתורת רשות ולא בתורת חיוב. כעיי"ז כתב כאן בעל המאור, כל מ"ע שהז"ג אע"פ שאינה חובה בנשים רשות דמצוה היא. עכ"ל.

68 במדכי ובהג"א: ברכת המזון.

69 במדכי ובהג"א: דזימנן איכא מצוה בתקיעת שופר.

70 במדכי: ונראה לר"י.

71 כך הגירסא בתשובת ר"ח שבאוצה"ג. בפיר"ח שלפנינו: בזכרונות תר"ת ובשופרות תש"ת.

אמלכיות בין אזכרונות בין אשופרות דהשתא נפקא מכל ספיקות וליכא אלא הפסק דנהיגי, ובהא סגי שלא לשנות המנהג ביותר, דהא אמרינן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. ומנהג שלנו יש ליתן טעם שמא סברי כמ"ד בסמוך אחת מדברי תורה ואחת⁷² מדברי סופרים. וכיון שעשו בשיבה כל הספיקות של סופרים לא חששו לעשות בשל תפלה אלא דאורייתא. והקידושי' אגן הסהר שעשה ר' שמעון ב"ר יונה כתב בו מ' קולות היינו כמנהגיננו. וכן בספר רב עמרם, אלא שכתב דסוף מריע תרועה אחת בלא תקיעה. כל זה פרי".

[לד, ב] תתמח. שמע ט' [תקיעות] בט' שעות יצא. מט' בני אדם כאחת לא יצא. וגריס רש"י יצא כדמסקינן לעיל דתרי קלי מתרי גברי משתמע. ויש לקיים הגירסא דספרים דלא יצא, ומטעם משום דבעינן פשוט לפנייהם ופשוט לאחרייהם וליכא. פרי".

ר' יוחנן בעי ליה דההיא קורא ק"ש והגיע וקורא אם הפסיק אפילו שהה כדי לגמור את כולה מראשה לסופה אין צריך לחזור לראש. ויש להסתפק אם הלכה כר' יוחנן, דאע"ג דקיימא לן כותיה לגבי רב ושמואל, הכא דפליג עליה ר' אבהו היה נראה קצת לפסוק כמותו. וגם רב אשי מסיק בפרק מי שמתו (ברכות כב, ב) גבי היו מים על ברכיו דכ"ע אם שהה חוזר לראש, והכא במאי עסקינן בשלא שהה, דבתרא ניהו.⁷³ וקשה הדבר מאחר כשהציבור מתפללין בי"ט ואומר' אמת ויציב וממתין⁷⁴ שליח ציבור ושותקין עד שיגמור מלתיה. ומיהו היכא דאין שוהין כדי לגמור את כולה מתחילה ועד סוף אין לחוש, כאב"י בפרק הקורא המגילה למפרע לא יצא (מגילה יח, ב), [ולא] כרב יוסף דאמר מהיכא דקאי לסיפא, דא"כ נתת דבריך לשיעורין. פרי".

תתמט. תקיעות⁷⁵ וברכות של ר"ה ויום הכיפורים מעכבות זו את זו. פירוש שהתקיעות מעכבות זו את זו, דאם בקי בשלשתן בתקיעות ובשברים ותרועות יתקע, ואם אינו בקי באחת מהם לא יתקע. וכן ברכות היינו מלכיות וזכרונות ושופרות צריך שיהא בקי בכולן. אבל ברכות אינן מעכבות את התקיעות ותקיעות את הברכות. פרי".

תתן. שתי עיירות באחת תוקעין באחת מברכין הולכים למקום שתוקעין. אפילו אם ספק אם ימצא תוקעין אבל למקום שמברכין ימצא אותו בודאי אעפ"י [כן] שילך לשם למקום שתוקעין. וברכות דרבנן.

הלכה כר"ג, ושליח ציבור כשם שמוציא מי שאינו בקי כך מוציא את הבקי. ומסקנא דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות בלבד משום דאניסי במלאכה ואין יכולין להאריך בתפילתם, אבל בעיר שיכולין להסדיר תפילתם אינו פוטר. ודווקא אותם שלא שמעו, אבל שמעו מפי

72 בתוס' שלפנינו: ושתיים.

73 קאי אדרבא בהו דלעיל, כמבואר בתוס'. מ"מ כ"ה גם לרב אשי.

74 אצ"ל: וממתין הקהל לשליח ציבור.

75 דברי רבינו הובאו בתוס' לעיל לג, ב, ד"ה שיעור.

שליח ציבור מתחילה ועד סוף נפקי שפיר. ופסק בה"ג כשטעה ולא הזכיר ר"ח יכולין לבו בתפילתו של שליח ציבור מתחילתו ועד סופו, ואעפ"י שהוא בקי. פר"י.

[לה, א] תתנא. כיון שאמר ככתוב⁷⁶ שוב אינו צריך. פרש"י דלא קאי אלא אמקראות דמוספין. אבל אמלכיות וזכרונות ושופרות לא מצינן לא אדר' [יוחנן בן נורי] ולא אדרבנן דאין פותחין. ונראה דאדר' יוחנן בן נורי מעיקרא⁷⁷ דאמר שלש, והיינו אחד מן התורה ואחד מן הנביאים ואחד מן הכתובים ונמצא שיפטור עצמו על ידי שיאמר במלכיות דכתוב בתורה ובכתובים וכן בזכרונות וכן בשופרות. ור"ת מפרש אפילו אליבא דרבנן אתיא דהיכא דהתחיל פליגי למר צריך ליה ולמר צריך ליה כדאית ליה, אבל יכול לפטור לעצמו לגמרי על ידי ככתוב בתורתך מכל המקראות. אבל מקראות של מוסף צריך להזכיר לעולם⁷⁸. אבל מן מוסף של ר"ח בר"ה לא אלא שיאמר מלבד עולת החדש וגם [שני] שעירים לכפר ושני תמידים כהילכתם. ורבנו שמואל היה אומר דאכולהו היה מועיל.⁷⁹ וכתבו הגאונים הקדמונים⁸⁰ שלא לומר ובראשי חדשיכם דלא ליתי למימני מיום שני [כמו] בשאר ר"ח. ובערכין (עירובין מ, א) גבי זכרון אחד עולה לכאן ולכאן בכולהו שמעתין לא חיישי. ובערוך [ערך] חדש דלא אמרינן משום דכתיב בכסא דדרשינן איזהו חג שמתכסה בו היינו שאין אומרים ובראשי חדשיכם לא בתפילה ולא בזולתם.

הדרן עלך ראש השנה.

לא מצאתי יותר.

76 לפנינו: וכיון שאמר ובתורתך כתוב לאמור. וכן במדרכי.

77 במדרכי: מצי קאי.

78 כ"ז הובא במדרכי סי' תש"כ. וע"ע בתוד"ה אילימא.

79 וכ"כ הראב"ה סי' תקלז בשם רבינו שמואל ב"ר יצחק הלוי.

80 וכ"כ המדרכי סי' תשכב בשם גאוני מגנצא.